

DINIY ONGNING O'ZIGA XOSLIGI VA UNING NAMOYON BO'LISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Iskandarov Erkinboy G'ayrat o'g'li

UrDU Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7567246>

ARTICLE INFO

Received: 16th January 2023

Accepted: 23th January 2023

Online: 25th January 2023

KEY WORDS

Din, diniy dunyoqarashning, diniy ong, e'tiqod, intellektual-bilim, hissiy-emotsional va kommunikativ xulq-atvor, diniy amallar.

ABSTRACT

Mazkur maqolada yoshlarni barkamol shaxs qilib tarbiyalashda diniy dunyoqarashning o'rni, diniy dunyoqarashning asosi bo'lmish diniy ongning o'ziga xosligi va uning namoyon bo'lishning psixologik jihatlari to'g'risida ma'lumotlar bayon qilingan.

Yoshlarni sog'lom diniy dunyoqarashli qilib tarbiyalash vazifasi har doim jamoatchilik e'tibor markazida bo'lib kelgan va u har qanday vaqtda zamon talablaridan kelib chiqqan holda hal etilgan. Yoshlarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashni maqsad qilar ekanmiz, bu sohada jamlangan keng tajribaga murojaat etishimiz lozim. Bobolarimiz diniy dunyoqarash tarbiyasining asosi zamirida axloqiy uchlik: niyat-so'z-ish birligini yaratishgan. Misol uchun, *Avesto* dagi shunday fikrlar, ya'ni ezgu niyat, ezgu so'z va ezgu amal ish birligini jamiyat hayotining ustuvor g'oyasi sifatida talqin etilgani, bizning hozirgi ma'naviy ideallarimiz bilan naqadar uzluksiz bog'liq ekanligini, nechog'lik mustahkam hayotiy negizga ega ekani diqqatga sazovordir.

Islom ta'limoti, milliy tarbiya majmuiga yangi mazmun kiritdi. Jumladan, Kalomullohning ota-ona, farzandlik burchi, vatanparvarlik to'g'risidagi oyatlari bilan katta psixologik ahamiyat kasb etadi.

Diniy dunyoqarash insonning ma'lum bir hodisa, uning xossa va xususiyatlari haqiqiy ekanligiga ishonishidir. Ishonch dunyoqarashning negizini tashkil qiladi. Lekin har bir ko'rinishdagi ishonch ham dunyoqarashga aylanib ketavermaydi. Zero, ishonch va dunyoqarash bir-biriga juda yaqin va o'xshash bo'lsa ham, lekin ular orasida tafovut ham mavjud. Aslini olganda, dunyoqarash diniy ham, dunyoviy ham bo'lishi mumkin.

Diniy dunyoqarash ilohiy kuchlar va hodisalarga ishonish, e'tiqod qilish tufayli tarkib topadi. Dunyoqarashning dunyoviy shakli esa odamni o'rab turuvchi obyektiv dunyodagi predmet va hodisalarni hissiy eksperiment va ilmiy bilish negizida tarkib topadi.

Tarixning turli davrlarida, jamiyatlarda dinga qay yo'sinda munosabat bildirishlaridan qat'iy nazar, har doim ularning e'tibor markazida bir savol ko'ndalang kelib turgan. Ya'ni odamlarda diniy dunyoqarash qay tarzda paydo bo'ladi? Bu dunyoqarashlarning bunyod bo'lishiga va saqlanishiga ta'sir qiluvchi faktorlar nimalardan iborat? Din va diniy dunyoqarashlar paydo

bo'lishining boislarini tadqiq qilayotganda psixologik-ruhiy va gnosologik (gnosis- bilish)holat va jarayonlarning o'zaro munosabatlarini o'rganish talab qilinadi.

Bir qancha olimlar shaxs psixik faoliyatining jamiki jarayonlarini gnosologik tushuncha mazmuniga kiritishadi. Haqiqatdan, sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol va tasavvurlar olamni bilish negizlari sanaladi. Bu psixik jarayonlar esa, materiyani odam qay tarzda bilib olishiga ta'sir qilib, shu jumladan, diniy dunyoqarashning paydo bo'lishiga ham ta'sir qiladi. Psixologik tushunchaga kelsa ko'pchilik olimlar asosan, insonning emotsional holatlari 2 hissiyotlar, ruhiy kechinmalar va kayfiyatlarini kiritishadi, xolos. Aslini olganda bu juda oddiy va keng bo'lmagan yondashuv sanaladi. Chunki shaxsning bu kabi hissiy holatlari, uning bilish va irodaviy jarayonlarisiz shakllanmaydi.

Shuningdek, hissiy holatlar insonning bilishga bo'lgan munosabatlarini anglatib, 2Fan2 rolini bajarib, jarayonlarda uning tashqi tasviri va xususiyatlari sifatida ko'rinishi mumkin. Masalan, sizni uzoq vaqtdan buyon qiynayotgan masalaning yechimini kitobdan o'qib yoki murabbiydan bilib oldingiz. Sizda qoniqish, xursandlik kayfiyati paydo bo'ldi yoki aksincha, bir narsani o'qib tushunmadingiz, sizda norozilik, qoniqmaslik kabi hissiy kechinmalarvujudga keladi. Xuddi ana shu vaqtda shu fan, u yoki bu faoliyat turi bilan shug'ullanishiga keyinchalik insonning dunyoqarashlari paydo bo'lishiga negiz bo'ladi. Shuning bilan bir qatorda hissiy holatlarni faqat bilish jarayonlarning tashqi xususiyatlari, ko'rinishlari bilan ham chegaralab bo'lmaydi. Chunki hissiy holat insonning tipik xossalari bilan uzluksiz bog'liq bo'lib ko'rinish dinamikasi tomondan bir-biridan farq qiladi.

Diniy ong ikkita komponentni o'z ichiga oladi: diniy mafkura va diniy psixologiya, nisbati va o'zaro ta'siri dinning muayyan turlarining barcha turlarini aniqlaydi.

Diniy ongning o'ziga xos mazmuni ikki tomonning birligini - mazmunli va funktsional jihatdan beradi.

1) diniy ongning mazmunli tomoni e'tiqodlilarning o'ziga xos qadriyatlari va ehtiyojlarini, ularning atrofidagi dunyo va boshqa haqiqat haqidagi fikrlarini shakllantiradi, bu ularning ruhiga muayyan g'oyalar, tasvirlar, g'oyalar, his-tuyg'ular va kayfiyatlarni maqsadli joriy etishga yordam beradi. Bu nafaqat mafkurani emas, balki bir qarashda ham ko'rinishi mumkin va ba'zi olimlarning fikriga ko'ra, shuningdek, e'tiqodlilarning psixologiyasining o'ziga xos xususiyatlari, ularning motivatsion, intellektual-bilim, hissiy-emotsional va kommunikativ xulq-atvor jarayonlarining sifat xususiyatlarini ifodalaydi.

Diniy ongning mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- afsonalar va afsonalarning diniy talqini;
- e'tiqod, e'tiqod va ibodatning o'ziga xos xususiyatlari;
- diniy va sirli tajribaning o'ziga xosligi;
- diniy his-tuyg'ular va kayfiyat, aql va tasavvurning umumiy o'ziga xosligi;
- e'tiqodlilarning irodasi va xatti-harakati.

2) diniy ongning funktsional tomoni e'tiqodlilarning ehtiyojlarini qondiradi, ularning mafkurasi va psixologiyasining namoyon bo'lishiga to'g'ri yo'nalish berib, ularning ruhiy va ruhiy holatini, kayfiyatini va tajribalarini shakllantiradi va ularning ruhiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Diniy ongning funktsional tomoni diniy harakatlar va urf-odatlarining o'ziga xos xususiyatlarini, diniy tasalli, diniy his-tuyg'ular va kayfiyatlarining katarsisini va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Diniy ongning xususiyatlari quyidagilardir:

- diniy muassasalarning mo'minlarning ruhi va ongiga, ularning xatti-harakatlariga nisbatan qat'iy nazorati;
- mafkura va uni e'tiqodlilarning ongiga kiritishning psixologik mexanizmlari haqida aniqroq o'ylash.
- faqat e'tiqodlilarning o'ziga xos qadriyatlari va ehtiyojlarini ishlab chiqmaydi, balki ularni muayyan xatti-harakatlar me'yorlariga(masalan, ro'za tutish, e'tirof etish), diniy va marosim harakatlariga asoslangan e'tiqod shakllanishi bilan to'ldiradi;
- nafaqat g'ayritabiiy e'tiqodni shakllantiradi, balki uni haqiqiy hayotning muammolarini (qarama-qarshiliklarini) noto'g'ri, xayoliy hal etishga va muqaddaslikda namoyon bo'lishga qaratilgan tasalli bilan to'ldiradi;
- diniy his-tuyg'ular orqali diniy g'oyalar va e'tiqodlarni shakllantiradi, unda salbiy tajribalar ijobiy ta'sir ko'rsatadi;
- bir din bilan diniy tajriba bilan qamrab olingan mafkura va psixologiyani bir butunga aylantiradi va aylantiradi tomonlar, diniy e'tiqodlar va uning atrofidagi ijtimoiy muhitdan olingan g'oyalar, boshqa tomondan, diniy e'tiqodlarning bevosita psixologik aloqalar va e'tiqodlilarning muloqot shakllari natijasidir.

Diniy e'tiqod diniy ongning mazmunli va funktsional tomonlarini birlashtiradi. Bunda e'tiqod:

- a) diniy dogmalar, matnlar, g'oyalar va h. k.;
- b) diniy tasvirlarning ob'ektiv mazmunini tashkil etuvchi mavjudotlar, aloqalar va o'zgarishlarning ob'ektiv mavjudligiga;
- c) zohiriy ob'ektiv mavjudotlar bilan muloqot qilish, ularga ta'sir qilish va ulardan yordam olish imkoniyati;
- d) ba'zi mifologik hodisalarning haqiqiy bajarilishida, ularning takrorlanuvchanligi, kutilgan mifologik hodisaning boshlanishida, bunday hodisalarga aloqadorlikda.;

Chuqur e'tiqod insonning butun aqliy hayotining diniy tasvirlar, g'oyalar, his-tuyg'ular va tajribalarga konsentratsiyasini o'z ichiga oladi, bu faqat kuchli irodali harakatlar orqali erishish mumkin.

Diniy ong diniy mafkura va diniy psixologiyani o'z ichiga oladi.

- 1) diniy mafkura-bu diniy tashkilotlar tomonidan professional ilohiyotchilar va diniy xizmatchilar tomonidan ishlab chiqilgan tushunchalar, g'oyalar, printsipalar, tushunchalar, rivojlanish va tashviqotlarning kamroq nozik tizimi. Diniy mafkura diniy dunyoqarash asoslarini belgilovchi ko'proq yoki kamroq nozik ta'limotlar shaklida o'z ifodasini topgan maqsadli, tizimli faoliyatning natijasidir. Uning rivojlanishi maxsus tayyorlangan ilohiyotchilar, diniy faylasuflar tomonidan amalga oshiriladi.
- 2) diniy psixologiya-diniy tushunchalar, ehtiyojlar, stereotiplar, munosabatlar, his-tuyg'ular, odatlar va urf-odatlar, muayyan diniy g'oyalar tizimi va barcha e'tiqodlilarga xos bo'lgan an'analar to'plami. U hayotning bevosita sharoitlari va diniy mafkuraning ta'siri ostida shakllanadi. Din psixologiyasi (kundalik diniy ong) diniy mafkuradan farqli o'laroq, butun va nozik e'tiqod tizimiga kiritilmagan. Shuning uchun u tizimga kiritilgan elementlarning hajmi, tarkibi va darajasida sezilarli o'zgarishlarga imkon beradi.

Inson tug'ilishdan emas, balki muayyan sabablarga ko'ra ma'lum bir dinning tarafdoriga aylanadi. Umumlashtirilgan shaklda, insonning dindorligi rivojlanishida bir necha bosqichlar aniqlanishi mumkin.

1. Dastlabki bosqich boshqa dunyoda hayotning qiyinchiliklaridan himoya qilish uchun biroz mazmunli istak bilan tavsiflanadi.
2. Ikkinchi bosqichda inson ilohiy mavjudotga qiziqish ko'rsatishni boshlaydi.
3. Uchinchi bosqichda odam diniy hokimiyatni qo'llab-quvvatlashga jiddiy ehtiyoj sezmoqda, u keyingi hayotning "afzalliklari" ga ustuvor ustunlik beradi.
4. To'rtinchi bosqichda e'tiqodlilar o'zlarining diniy his-tuyg'ularini va tajribalarini boshqarish qobiliyatiga ega.
5. Beshinchi bosqichda mo'min barqaror diniy qadriyatlarga egadir, boshqa diniy urf-odatlar haqidagi g'oyalarni to'g'ri qabul qilish qobiliyati shakllanadi.

Din psixologiyasi sohasidagi tadqiqotchilar e'tiqodlilarning turli guruhlarini vakillarini o'rganish uchun taxminiy usulni ishlab chiqdilar.

Chuqur e'tiqodlilar. Xulq-atvorning umumiy xususiyatlari: chuqur diniy e'tiqodning mavjudligi.

- Ularda: a) asosiy diniy dogmalar va afsonalarga ishonish;
b) ma'lum bir diniy jamiyatning (mazhabning) a'zosi sifatida o'zini anglash;
c) yangi diniy qadriyatlar va me'yorlarga nisbatan ijobiy munosabat;
d) ateizmga, uning qadriyatlariga va me'yorlariga salbiy munosabat.

O'rta darajadagi e'tiqodlilar. Xulq-atvorning umumiy xususiyatlari: imon asosan xatti-harakatlarda amalga oshiriladi.

- Ularda: a) diniy marosimlarni, bayramlarni muntazam ravishda nishonlash;
b) uyda diniy marosimlarni muntazam ravishda bajarish;
c) diniy tashkilotlar faoliyatida ishtirok etish;
d) bolalarni diniy ruhda tarbiyalash.

E'tiqodlilar. Xulq-atvorning umumiy xususiyatlari: diniy e'tiqodning mavjudligi.

- Ularda: a) eng muhim diniy dogmalar va afsonalarga ishonish (Xudoga ishonish); b) odatda, ma'lum bir mazhabning a'zosi sifatida o'zini anglash;
c) ba'zi diniy qadriyatlar va me'yorlarga nisbatan ijobiy munosabat;
d) ateizmga, uning qadriyatlariga va me'yorlariga salbiy yoki befarq munosabat.

E'tiqodlilik darajasi pastlar. Xulq-atvorning umumiy xususiyatlari: imon xatti-harakatlarda kam qo'llaniladi.

- Ularda: a) diniy marosimlar va bayramlarni nishonlamaslik;
b) uyda diniy marosimlarni qisman bajarish;
c) diniy tashkilotlarning faoliyatida epizodik ishtirok etish mumkin;
d) bolalarga nisbatan zaif diniy ta'sir yoki diniy ta'limdan butunlay voz kechish.

Dinga befarq odamlar. Xulq-atvorning umumiy xususiyatlari: diniy e'tiqod yo'q, garchi uning ayrim ko'rinishlari chiqarib tashlanmagan bo'lsa.

- Ularda: a) diniy xatti-harakatlar butunlay yo'q, ammo ateistik e'tiqodlar xatti-harakatlarda kam qo'llaniladi;
b) diniy marosim yoki amallar bajarmaydi;
c) ateistik ta'limda ishtirok etmaydi;

d) bolalarning dunyoqarashi bo'yicha ta'limida aniq chiziqli yo'q.

Passiv ateistlar. Xulq-atvorning umumiy xususiyatlari: ateistik e'tiqodlar mavjud, lekin har doim ham chuqur va ongli emas.

Ular:

a) diniy bayramlar va marosimlarda qatnashmaydi;

b) uyda diniy amallarni bajarmaydi;

c) bolalarini ateizm ruhida tarbiyalashga harakat qilishadi, lekin bu har doim ham ishlamaydi.

Diniy faoliyat va diniy munosabatlar jarayonida odatda diniy-psixologik majmua deb ataladigan turli xil psixologik hodisalar yuzaga keladi va takrorlanadi. Diniy va psixologik kompleks ko'plab elementlarni o'z ichiga oladi: diniy ehtiyojlar, qiymat yo'nalishlari, diniy qarashlar, his-tuyg'ular, aloqa va boshqalar. Uning mazmuni diniy mafkura va diniy psixologiyani birligi, o'zaro aloqasi va o'zaro ifodasini aks ettiradi.

Diniy ehtiyoj insonning ma'naviy ehtiyojlarini anglatadi. Uning asosi diniy e'tiqoddur (turli xil dogmalar, matnlar, vakillik, xususiyatlar, aloqalar va boshqalar), bu mo'minning diniy harakatlarida o'zining amaliy ifodasini topadi. Shuning uchun, shaxsning diniy ehtiyoji, insonning boshqa dunyo bilan o'zaro ta'siri amalga oshiriladigan diniy harakatlarni yuborish zarurati sifatida belgilanishi mumkin. Ammo din nafaqat e'tiqodlilarning diniy marosimlar, ibodatlar, balki odamlarning diniy bo'lmagan ehtiyojlari, masalan, bilim, dunyoqarash, axloqiy, estetik va hokazolarni qondiradi.

Xususan, e'tiqodlilarning dunyoqarashi, ma'naviy va ma'rifiy ehtiyojlari diniy tashkilotlar tomonidan targ'ib qilinadigan diniy dogmalar, afsona va xulq-atvor tizimi orqali o'ziga xos mamnuniyat bag'ishlaydi. Estetik ehtiyojlar ibodatning estetik tarkibiy qismlari orqali qondiriladi. Boshqa e'tiqodlilar va ibodat qiluvchilar bilan munosabatlarda muloqot va tasalli ehtiyojlari amalga oshiriladi. E'tiqodlilar uchun diniy e'tiqoddan kelib chiqadigan g'oyalar va me'yorlar asosiy rol o'ynashi bilan ajralib turadigan o'ziga xos qiymat yo'nalishi tizimi xarakterlidir. Dunyoviy g'ayritabiiy, tabiiy - g'ayritabiiy narsalarga bo'ysunadi. Bunday qadriyatlar subordinatsiyasi bilan insonning ehtiyojlari va manfaatlaridan kelib chiqadigan barcha haqiqiy ijtimoiy qadriyatlar ikkinchi darajali hisoblanadi. E'tiqodlilarning qadriyatlari ierarxiyasida asosiy rol ularning tasavvurlari tomonidan yaratilgan diniy qadriyatlardir.

Xulosa qilib aytganda, dindor shaxslarning qadr - qimmat, birinchi navbatda, imon orqali va'z qilingan asosiy qadriyatlarga - Yaratganga, tinchlik va insonga nisbatan xususiyatlariga va harakatlariga, diniy amallarga va boshqalarga qaratilgan. E'tiqodlilarning qadr-qimmat tizimi ularning atrofdagi haqiqatga bo'lgan umumiy munosabatini, ularning ongi va xatti-harakatlarining umumiy ijtimoiy yo'nalishini tavsiflaydi. Biroq, bu umumiy ijtimoiy yo'nalish muayyan hodisalar, faktlar yoki shaxslarga nisbatan munosabatlarida, alohida xatti-harakatlarda amalga oshiriladi. Shuning uchun diniy-psixologik kompleksning muhim elementi diniy qarashlardir.

References:

1. Ахмедов Р.М. Религиоведение: курс лекций / Р.М. Ахмедов, Р.Ю. Рахматуллин, Т.Ф. Сулейманов. - Уфа: ОН и РИО Уфимского юридического института МВД РФ, 2005. - 219 с.

2. Красников А.Н. Религиоведение и философия религии. Актуальные проблемы: Учебное пособие. - 2-е изд, испр. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2017. - 157 с.
3. Танчер В.К. Религиозность современной молодежи. - М.: Луч, 2007
4. Шаповаленко И.В. Психология развития и возрастная психология: Учебник для бакалавров / И.В. Шаповаленко. - М.: Юрайт, 2013.